

anonymiteten var en förutsättning för att fritt kunna skriva kritiskt och fräckt, vill han betona en överkänslighet hos Anna Maria Lenngren för kritik.

Bokens styrkor och svagheter är, som så ofta, två sidor av samma mynt. Det personliga engagemanget är en förutsättning för att skriva en bok som denna, men att Lenngren hela tiden kallas Anna Maria skapar en artificiell och problematisk närhet. Författaren motiverar det med att "det passar mycket väl, ja, naturligt, i ett modernt språkbruk" (9). Risken är dock att det moderna språkbruk han hänvisar till, och förstärker, är konventionen att kalla manliga författare vid efternamn och kvinnliga vid förnamn, som med Strindberg och Selma, vilket var gängse förr.

Samhällets hierarkier under 1700-talet beskrivs av Artéus som "ett tydligt utvecklat klassamhälle" (13). Det förklarar ett äldre samhällsskick för en nutida läsare och understrekar att nya grupper formeras och begrepp som medelklass lanseras. Men i talet om "den proletära klassen" överväger det anakronistiska intrycket. Dels introduceras begreppet proletär kring 1840 och blir vanligare framåt sekelskiftet 1900, dels är det knappast något som dagens läsare lätt relaterar till.

Artéus är inte omedveten om sin språkliga balansgång mellan då, nu och tiden däremellan. Han ursäktar sig ibland för otidsenliga eller mer personliga tolkningar. Det får väl tillåtas en författare. Ändå undrar jag om han alltid ser konsekvenserna av sina val.

En liten bok kan inte förklara allt, det vore för mycket begärt. Lenngren förtjänar uppmärksamhet och jag är övertygad om att denna volym kan sprida kunskap och väcka intresse för henne, både som författare och person. Det är gott nog. Men varför inte dessutom läsa Lars Ellerströms *En ironisk historia. Från Lenngren till Lugn* (2005) och den utmärkte danske poeten Eske Mathiesens volym *Fru Lenngren: Gendigtningar* (2001). Den som önskar fler röster i kören kan söka sig till Svenskt

biografiskt lexikon (Magnus von Platen), Nationalencyklopedin (Ebba Witt-Brattström), Litteraturbanken (Lotta Lotass) eller Svenskt översättarlexikon (Torkel Stålmarch) samt glädja sig åt de tecken på Lenngrens aktualitet som utgörs av Agneta Pleijels presentation i *Litteratur för amatörer* (2012) och Mats Malms i *Poesins röster* (2011). Och gå gärna med i det nybildade Lenngrensällskapet!

På textens sista rad erkänner Artéus att han under arbetet blivit lite förälskad i sitt objekt. Det är avväpnande – och lite smittande. Jag som inte alltid haft så lätt för Lenngren, även om jag beundrar hennes skarpa penna, är tacksam för denna koncentrerade presentation av en sympatisk helhetsbild.

Elisabeth Mansén

Thomas Bredsdorff & Søren Peter Hansen (red.): *Det lange lys – 2000-tals spørsmål, 1700-tals svar* (København: U Press, 2017). 300 s.

Kan 1700-tallet levere svar på de spørsmål, der omgiver vores moderne, nordiske samfund i 2000-tallet? Rækker oplysningens lange lys ind i vore dages samfund? Lever vi stadig blandt produkter af oplysningstiden? Sådanne spørsmål har Søren Peter Hansen og Thomas Bredsdorff i samarbejde med Dansk Selskab for 1700-talsstudier søgt svar på med antologien *Det lange lys – 2000-tals spørsmål, 1700-tals svar*. Resultatet er en spændende og broget oplysningsantologi, hvor begejstringen for oplysningens nordiske udformning såvel som troen på dens varige indflydelse på vores samfund i dag tydeligt mærkes. Femten fortrinsvis danske bidragsydere har således med udgangspunkt i nutidens store og små spørsmål skrevet en række spændende historier, analyser og fund fra det nordiske 1700-tal. Som en ekstra kvalitet er bogen ydermere illustreret med en flot fotoserie af Ole Akhøj fra den danske

herrnhutiske 1700-talsby Christiansfeld, der smukt giver bogen en visuel rød tråd.

Undertitlen om de moderne spørgsmål og gamle svar kan forekomme lettere misvisende. 2000-tallet fylder i hvert fald forsvindende lidt i de fleste af antologiens bidrag, idet bidragsyderne tydeligvis har haft lidt svært ved at slippe den nære analyse af og begejstring for 1700-tallet. Nutiden er dog alligevel styrende for bogen, hvis man kigger på kapitlernes emnevalg, der på mange måder udgør et tidsbillede på de altoverskyggende problemstillinger i vore dages samfund, heriblandt ytringsfrihed, sekularisering, ligestilling, feminisme, globalisering, velfærdsstat, den antropocæne tidsalder og klimakrise. Spørgsmålene, som 1700-tallet skal finde svar på, er med andre ord de ting, vi både hylder som konstituerende for og brydes med i de nordiske samfund. Man kunne måske fylde med skepsis, hvis svarene nu udmøntede sig i, at 1700-tallet blev gjort til ophav for alt, hvad vi forbinder med gode og oplyste værdier i Norden. Heldigvis er der dog snarere tale om en fremhævelse og historisering af nutidige værdier og fænomener med udgangspunkt i deres 1700-tals pendants. Bogen hævder med andre ord, hverken at 1700-tallet kan levere færdige løsninger på alle nutidens spørgsmål, eller at alt nødvendigvis var bedre i gamle dage.

I stedet er der snarere tale om en klassisk *afselvølgeliggørelse*: en påpegning af at mange af vore dages værdier og fænomener har en historie eller gennem historien er gået igen og igen i forskellige udformninger. Dertil kommer en formaning om ikke at tage disse værdier for givet. De værdier, vi hylder i vores samfund, er (til stadighed) tilkæmpede, og de kan mistes igen. Et godt eksempel på en sådan afselvølgeliggørelse er Marie-Christine Skunckes glimrende kapitel om den svenske trykkefriehedsforordning af 1766, der dengang ganske banebrydende gav borgerne indblik i staten og regeringens arbejdsgang. I en tid hvor det åbne samfund er under pres, hvor informa-

tioner om vores digitale liv kan blive stjålet, købt og solgt og hvor fake news, alternative fakta og usynlig manipulation slører den offentlige sfære, er informationsfrihed og transparens et eksempel på noget, som vi absolut ikke må tage for givet og fortsat bør kæmpe for. Lignende tanker sættes i gang igennem hele bogen, som for eksempel i Tine Reehs spændende kapitel om teologiske diskussioner om sekularisering af dansk retspraksis, i Simona Zetterberg Gjerlevsens fine kapitel om ligestilling og kvindeidealer i Carl August Thielos *Frøken von Weisensøe* og ikke mindst i Karin Esmann Knudsens fascinerende kapitel om havens praksis- og idéhistorie, der hyper-aktuelt tematiserer menneskets evigt komplicerede forhold til naturen.

Der er ingen tvivl om at redaktørerne har forsøgt at skabe en bog, der kan læses 'til nytte og fornøjelse'. Kapitlerne er oplysende og for det meste velskrevne fortællinger fra 1700-tallet, der uden at være konfronterende eller moraliserende får læseren til gruble videre over nutidens forhold til samme spørgsmål. Manglen på direkte konfrontation, eller polemik, udgør dog også bogens største svaghed. Man savner at bidragsyderne oftere forlod 1700-tallets trygge farvande og gik mere direkte på klingen med 2000-tallets problemstillinger. For hovedparten af kapitlerne nævnes 2000-tallet kun som en indgangs- og udgangsreplik og det er derefter op til læseren selv at drage forbindelser til og sætte diskussionen ind i nutiden. Dette har tydeligvis været redaktørernes intention: "Dette er ikke en meningsbog, men en oplysningsbog", som det gøres klart i forholdet. Man lærer da også uden tvivl en masse om 1700-tallet ved at læse bogen. Ikke desto mindre rummer disse fortællinger store potentialer i forhold til nutidens samfundsdiskussioner, som sagtens kunne have været udfoldet stærkere. Skulle bogen derfor virkelig appellere til et bredere publikum ud over de snævre 1700-talskredse, så skulle man efter min mening have turdet forlade den pæne og lødige omgangstone og være mere drilsk og

utfordrende over for læseren. Det er det kun Marianne Stidsen, der på denne måde egentlig vover pelsen med et direkte indlæg i nutidens feminisme- og kønsdebat. Jeg savner med andre ord, at redaktørerne havde trykket bidragsyderne lidt mere på maven i forhold til 2000-tallets spørgsmål, som jeg tror de kunne have haft meget mere at sige til.

Uagtet disse indvendinger, som naturligvis knytter sig til en smagssag, er der tale om en vellykket antologi, som kan læses med stor fornøjelse af enhver med interesse i 1700-tallet og oplysningen. Bogens kapitler er skrevet med en stor og smittende kærlighed til epoken. Ole Akhøjs billeder er en fin og velvalgt finesse, der giver bogen et flot æstetisk udtryk og sammenhæng. Det eneste kapitel der falder ud, eller bryder flowet om man vil, er egentlig Jonathan Israels *tour de force* gennem nordisk historie, som jeg synes enten skulle have været udeladt for i stedet at lade bogen være en ren nordisk præstation eller i det mindste skulle have været oversat. Alt i alt kan *Det lange lys – 2000-tals spørgsmål, 1700-tals svar* klart anbefales til alle 1700-talsinteresserede, og jeg håber, at antologien kan inspirere flere lignende bogprojekter i de nordiske selskaber for 1700-talsstudier.

Eva Krause Jørgensen

Knut Dørum & Helje Kringlebotn Sødal (red.), *Hans Nielsen Hauge: fra samfunnsfiende til ikon* (Oslo: Cappelen Damm, 2017). 248 s.

Om Hans Nielsen Hauge (1771–1824) er det, som denne antologien slår fast, skrive svært mykje. Som lekmannspredikant fekk han stor oppslutting blant norske bønder på slutten av 1700-talet og byrjinga på 1800-talet, og utfordra med det for alvor presteskapet sitt forkynningsmonopol. I eit omfattande forfattarskap gjekk han då òg til åtak på det

han meinte var skinnheilage prestar. Teologisk var han konservativ, som gjorde rasjonalistane harme, men òg meir nyskapande handlingar, som bruk av kvinnelege predikantar, utfordra kyrkja. Samtidig dreiv Hauge ei omfattande, vellukka handelsverksemd, som gav rørsle han skapte, haugianarane, eit stødig grunnlag for eit langt liv. Til slutt vart Hauge sjølv kasta i fengsel for brot på konventikkelplakaten, lova mot å halda vekkingsmøte, men etter 1814 vart han huska som ein av dei som gjekk føre for det nye Noreg.

Den sjølv lærde omreisande norske forkynnaren har dermed vore emne for ei rad vitenskaplege studiar, men òg populære framstillingar, heilt opp til no. Slik sett er det utfordrande å gje eit større bidrag til Hauge-forskninga med ei artikkelsamling på knappe 250 sider, men *Hans Nielsen Hauge: fra samfunnsfiende til ikon* lukkast likevel å bringa nye vinklingar til torgs, og samtidig visa ei viss breidde i framstillinga. Hovudtemaet for boka er då òg ifølgje redaktørane Dørum og Sødal «kontrastene i det Hauge og haugianismen representerte på ulike samfunnsområder». Her dekkast tema som kjønnsroller, utvandring, politikk, litteraturhistorie og moderne resepsjon, i tillegg til dei meir opplagte: rørslebygging og religionshistorie.

Hauge si rolle i norsk religionshistorie er stødig framsett av Arne Bugge Amundsen. Pietismen og ved den Pontoppidans katekismeforklaring blir sett som den definerande bakgrunnen for Hauge, og Amundsen viser til korleis han både «var veldig tradisjonell, og [...] ønsket [...] å framstå som tradisjonell» (s.60). Når han likevel hamna i strid med autoritetane, var det grunna si utfordrande stilting som lekmann. Dessutan var Hauge indirekte påverka av herrnhutismen gjennom den lokale soknepresten, meiner Amundsen, utan at det blir vist nærmare korleis dette kom til uttrykk.

Den religionshistoriske vinkelen er meir utydeleg i det innleiande kapittelet. Nærmast